

FUZULİ DİVANININ SÖZLÜĞÜ

İmran Azaklı Tekeli, Gece Kitaplığı Yayınları. ISBN: 978-625-425-544-1, 2024, 242 sayfa, 16 x 24 cm.

Dictionary of Fuzuli Divan

İmran Azaklı Tekeli, Gece Kitaplığı Yayınları. ISBN: 978-625-425-544-1, 2024, 242 sayfa, 16 x 24 cm.

 Filiz BİNGÖL

Sakarya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. Sakarya, Türkiye, flzbnl25@gmail.com

Yayın Değerlendirme / Book Review

Geliş/Received
29.04.2024

Kabul/Accepted
26.12.2024

Sayfa/ Page
275-278

Öz

Osmanlı metinlerinin anlaşılabilmesi için şerhlere, şerhlerin yapılabilmesi için sözlüklere ihtiyaç vardır. Klasik Türk edebiyatı çalışmalarına şöyle bir göz atıldığında görülecektir ki 70'ler ve 80'ler metin neşirleri; 80'ler ve 90'lar metin tahlilleri ve şerhleri; 90'lar ve 2000'ler sosyal hayat çalışmaları izlerini taşır. Sahada neşredilen metinler çoğaldıkça onlar üzerinde müstakil çalışmalar yapılmış ve onların daha iyi anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Bu çalışma da metinleri daha anlaşılır hâle getiren çalışmalardan biri olan şerh sözlüğü üzerinedir. Çalışma İmran Azaklı Tekeli'nin 1991 yılında "Fuzuli Divanı Şerhinin Sözlüğü" başlığıyla bitirme tezi olarak hazırlanmış olduğu çalışmaya dayanarak yine kendisi tarafından kaleme alınan "Fuzuli Divanının Sözlüğü" başlıklı kitabı tanıtmakta ve değerlendirmektedir.

Sözlük, Ali Nihad Tarlan'ın "Fuzuli Divanının Şerhi" adlı çalışmasında anlamları verilen kelime, mazmun ve remizlerin fişlenmesi yoluyla oluşturulmuştur. Yazar, ön sözde şerh hakkında bilgi vermiş, ardından Ali Nihad Tarlan ve eserlerinden bahsettikten sonra Fuzuli'nin Osmanlı edebiyatındaki yerine değinmiş ve hazırladığı sözlüğün özelliklerini açıklamıştır. Kitabın esas kısmı, alfabetik sırayla düzenlenmiş sözlük bölümünden oluşmaktadır. Yazar, -kendi ifadesiyle- bu sözlükle Fuzuli gibi önemli bir şairin anlam dünyasına girmeyi ve 16. yüzyılın dil dünyasını ortaya koymayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuzuli, Ali Nihad Tarlan, sözlük, şerh, divan

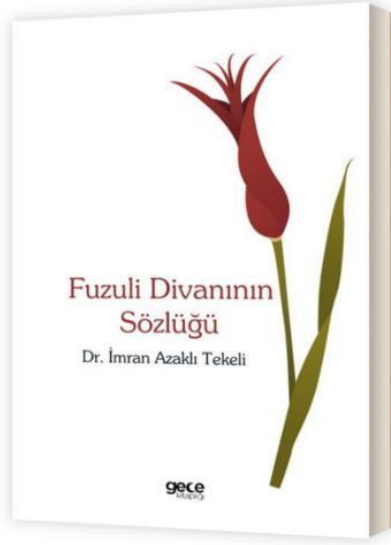
Abstract

Commentaries are needed to understand Ottoman texts, and dictionaries are needed to make commentaries. When we take a look at the works of classical Turkish literature, it will be seen that there are traces of text publications in the 70s and 80s, text analyzes and commentaries in the 80s and 90s, and social life studies in the 90s and 2000s. As the texts increased, independent studies were carried out on them and a better understanding of the texts was facilitated. This study is about the annotation dictionary, which is one of the studies that make the texts more understandable. Our article, It introduces and evaluates the book titled "Dictionary of Fuzuli Divan", which was also written by İmran Azaklı Tekeli, based on the study prepared as his graduation thesis in 1991 with the title "Fuzuli Divan's Commentary Dictionary".

The dictionary was created by listing the words, themes and symbols whose meanings were given in Ali Nihad Tarlan's work titled "Commentary of Fuzuli Divan". The author gave information about the commentary in the preface, then talked about Ali Nihad Tarlan and his works, touched upon Fuzuli's place in Ottoman literature and explained the features of the dictionary he prepared. The main part of the book consists of a dictionary section arranged in alphabetical order. The author states that with this dictionary, he aims to enter the world of meaning of an important poet like Fuzuli and to reveal the linguistic world of the 16th century.

Keywords: Fuzuli, Ali Nihad Tarlan, dictionary, commentary, divan

Atıf/Citation: Bingöl, F. (2024). Fuzuli Divanının Sözlüğü Azaklı Tekeli Azaklı, Gece Kitaplığı Yayınları. ISBN: 978-625-425-544-1, 2024, 242 sayfa, 16 x 24 cm.. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(12), 275-278.

Yaklaşık altı yüz yıllık bir medeniyetin semeresi olan Osmanlı edebiyatı metinleri, dilin ve sosyo-kültürel ortamın değişmesiyle birlikte günümüz okuru için anlaşılması zor kaynaklar hâline gelmiştir. Bu durum yazıldıkları dönemlerden itibaren bu eserlerin ehil kişiler tarafından şerh edilmesini bir ihtiyaç hâline getirmiştir. Bu ihtiyaca binaen gerek Osmanlı devrinde gerekse Cumhuriyet sonrasında bu tür şerh çalışmalarının sayısında artış olmuştur. Şârihler eserlerini yazarken şerh ettikleri eserlerde yer alan anlaşılması güç kelimelerin lügat manalarını vermekle kalmamış aynı zamanda onların etimolojik ve gramatikal hususiyetleri ile alakalı detaylı bilgileri de vermeyi uygun görmüşlerdir. Örneğin, Sûdî'nin "Hâfız Divanı" için hazırlanmış olduğu şerh hem bir sözlük ve hem de bir gramer kitabı özelliği de göstermektedir (Kaya, 2020). Bu tek örnek bile şerhlerin

öneminin bilinenin çok üstünde ve hatta sözlük çalışmalarına katkı sağlayacak birer hazine hükmünde olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

"Fuzuli Divanının Sözlüğü" kitabının yazarı İmran Azaklı Tekeli, hâlen Millî Eğitim Bakanlığı'nda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmakta ve eski Türk edebiyatı alanına çeşitli çalışmalarla katkı sağlamaya devam etmektedir. Yazar, 1998 yılında Mustafa İsen'in danışmanlığında "Zübeyde Fitnat Hanım'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni" başlıklı yüksek lisans tezi ile yüksek lisans derecesi almıştır. Daha sonra, 2023 yılında Ahmet Mermer'in danışmanlığında hazırladığı "Berlin Kraliyet Kütüphanesine Kayıtlı Nâzîkî Mecmûası (İnceleme-metin ve MESTAP'a göre tasnif)" başlıklı tezi ile doktor ünvanını elde etmiştir. Yazarın son çalışması ise bu yazıyla tanıtıp değerlendirmeye çalışacağımız, "Fuzuli Divanının Sözlüğü" başlıklı kitabıdır.

Bilindiği üzere Ali Nihad Tarlan eski Türk edebiyatı alanının duayenlerinden biri olup bir edebiyat tarihçisi, nâşir ve metinler şerhi profesörüdür. "Fuzuli Divanı Şerhi" (Ankara, 1985, s. I-II-III) adlı eseri de günümüzde temel başvuru kaynağı haline gelmiştir. Bilhassa Fuzuli'yi okuyup anlamaya çalışanların ilk başvuru kaynağı olan bu eser, kendi alanındaki yerinin ötesinde eski Türk edebiyatı sahasındaki diğer şerh çalışmalarını da metot olarak etkilemiştir.

Burada değerlendirmeye çalıştığımız Fuzuli Divanının Sözlüğü adlı kitap, Ali Nihad Tarlan'ın, Fuzuli Divanının Şerhi eserinde yer alan kelimelerin manalarının ve açıklamalarının derlenmesi ile oluşturulmuş bir şerh sözlüğü olarak tanımlanabilir.

Kitap, Dr. İmran Azaklı Tekeli tarafından, 1991 yılında Cemal Kurnaz'ın danışmanlığında "Fuzuli Divanı Şerhinin Sözlüğü" başlığıyla hazırlanan bitirme tezinden mülhem olup 2024 yılının Şubat ayında kitap haliyle araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Kitap, bir ön söz ve alfabetik sıraya göre düzenlenmiş sözlükten oluşmaktadır. Yazar, kitabın ön sözünde, öncelikle şerh kelimesinin sözlük ve ıstılah manaları üzerinde durmakta; daha sonra şerh metodunun Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki seyri hakkında bilgi vermekte ve edebî eserlere uygulanan şerh metodunun kaynağının "tefsir" ilmi olduğuna dair görüşleri dile getirmektedir. Şerh türleri hususunda da bilgi veren yazar, gramer şerhleri ve metin şerhleri olarak şerhlerin ikiye ayrıldığını, Arap edebiyatında daha çok gramer şerhlerinin, Türk ve Fars edebiyatında ise metin şerhlerinin tercih edildiğini belirtmektedir. Bu bölümde yukarıdaki bilgilere ilaveten ayrıca Mehmet Kaplan ve Şerif Aktaş'ın şerh usulleri hakkındaki görüşlerine de yer verilmiştir.

Buna göre Kaplan, edebî eserlerin şerhinin Kur'an tefsirinden kaynaklandığını belirtirken, Aktaş ise klasik şerh usulünü “yapısalcı” (structuralist) bir özellikte görmektedir (A. Tekeli, 2024, s. 3) .

Bu bölümün devamında yazar, Ali Nihad Tarlan ve eserleri hakkında kısa bilgiler vererek şerh sözlüğüyle ilgili bazı teknik detaylara değinir (A. Tekeli, 2024, s. 5-6).

Ayrıca Dr. Azaklı Tekeli, bu şerh sözlüğünü hazırlamaktaki muradının, Fuzuli ile ilk defa karşılaşan okurun, onun anlam dünyasına girmesini kolaylaştırmak ve bir yandan da Fuzuli gibi dili ustalıkla kullanan bir şair üzerinden XVI. yüzyılın dil özellikleri ve anlam dünyasını ortaya koymak olduğunu belirtmektedir. (A. Tekeli, 2024, s. 6) Yazar, ayrıca hazırlamış olduğu bu eserin, “tasavvufî açıklamalar, inanışlar, mazmunlar ve şerh sözlüğü” olduğunu da vurgulamaktadır (A. Tekeli, 2024, s. 7).

Kitabın esasını oluşturan sözlük kısmında 1681 madde başlığı yer alır. Bu bölüm alfabetik sıraya göre hazırlanmış olup “âb” kelimesiyle başlamakta ve “zunnâr” kelimesi ile sona ermektedir. Sözlüğün diğer bir hususiyeti madde başlıklarının hazırlanmasında yalnızca Tarlan'ın eseri içerisinde vermiş olduğu açıklamaların kullanılmış olmasıdır. Sözlükte yer alan madde başlıklarının düzeni aşağıda verilen örnekteki gibi olup madde sonlarında kelimelerle ilgili bilgilerin yer aldığı cilt ve sayfa numaraları parantez içinde gösterilmiştir:

âb-ı hayat: 1. Fenâfillah. (III/67) 2. İnsanın maddî hayatını devam ettirir. (II/225) 3. âb-ı hayatın tek meziyeti lâ'l-i yâra benzemesidir. Bu yüzden hürmet görür. (III/240) (A. Tekeli, 2024, s. 9).

Böyle bir çalışmanın Klasik Türk edebiyatı sahasına katkı sağlayacağı muhakkaktır. Bununla birlikte eserde dikkat çeken birkaç hususa değinilmesi yerinde olur. Bu hususlardan ilki kitabın başlığı ile ilgilidir. “Fuzuli Divanının Sözlüğü” adı eserin muhtevasına çok uygun görünmemektedir. Nitekim eser, “Fuzuli Divanının Sözlüğü” olmaktan ziyade, Ali Nihad Tarlan'ın Fuzuli Divanı'na yapmış olduğu şerh metninin sözlüğüdür.

Dolayısıyla kitap başlığının “Ali Nihad Tarlan'ın Fuzuli Divanı Şerhi'nin Sözlüğü” olarak verilmesi kitaba daha muvafık olacağı kanaatindeyiz. Eserle ilgili dikkatimizi celbeden bir diğer konu ise eserin “ön söz”üdür. Daha önce de bahsedildiği üzere şerh kelimesinin lügat manası, ıstılahı gibi detaylı tanımlarla başlayan ön sözde, daha çok tefsir ilminin şerh metoduna kaynaklık etmesi üzerinde durulmaktadır. Oysaki çalışmanın konusu şerh olmadığı gibi, ana hedefi de şerh metodunun kaynağını tespit etmek değildir. Eser bir sözlük olup arka planında şerh metinlerinin sözlük çalışmalarına kaynak olmaya hazır nitelikte metinler olduğu görüşü yatmaktadır. Bu sebeple şerh metinlerinin sözlük çalışmalarına katkı sağlayacak birer kaynak hükmünde olduğunun vurgulanması, çalışmanın alana katkısının ve mahiyetinin daha belirgin bir şekilde ortaya konulmasını sağlaması açısından da gerekli bir durumdur. Ayrıca, Tarlan, Fuzuli Divanı'nı şerh ederken beyitlerin anlamlarını esas aldığı için kelimelerle ilgili detaylı bilgiler vermemiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak, başka sözlüklerden de istifade etmek suretiyle, en azından kelimelerin kökenlerine dair bilgilerin yer verilmesi, sözlüğün akademik çalışmalar için de bir başvuru kaynağı haline gelmesi açısından faydalı olabilirdi. Aksi takdirde çalışma bu haliyle bir sözlükten ziyade, dizin işlevi görmektedir.

Eserin kaynakça bölümüne bakıldığında, sadece Ferit Devellioğlu'nun “Osmanlıca-Türkçe Lügat” adlı eserinden istifade edildiği görülmektedir. Oysaki eser, bir sözlük olarak hazırlandığı için başka sözlüklere de başvurulması ve kaynakça bölümünün bu anlamda daha zengin olması beklenirdi.

Divan şairlerini ve onların edebî mahsulleri olan divan şiirini anlamak için dört başı mamur sözlüklere olan ihtiyacımız su götürmez bir gerçektir. Ahmet Talat Onay, İskender Pala gibi araştırmacıların hazırlamış olduğu sözlükler bu ihtiyacımızı bir nebze de olsa karşılamaktadır. Ayrıca Ahmet Atilla Şentürk tarafından hali hazırda devam eden Osmanlı Şiiri Kılavuzu adlı çalışması da oldukça kapsamlı

ve bu alandaki boşluğu dolduracak niteliktedir. Bu genel sözlüklerin dışında şahıs ve metin sözlükleri de Osmanlı edebiyatı metinlerini daha iyi anlamamız için oldukça gereklidir. Nitekim son zamanlarda bu tür sözlük çalışmaları da artmaya başlamıştır. Bu çalışmalardan ilki Furkan Öztürk tarafından 2007 yılında “Bâkî Divanı’nın Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü” başlığıyla hazırlanmış ve ardından birçok araştırmacı da muhtelif şairlerin bağlamalı dizin ve işlevsel sözlüklerini hazırlamışlardır. İmran Azaklı Tekeli tarafından hazırlanan bu sözlük çalışması da çıkış noktası itibarıyla sahadaki başka çalışmalara ilham olacak nitelikte olduğu için alanımıza katkı sağlayacaktır.

Fuzuli Divanının Sözlüğü, önemli sayıdaki maddeleri ve kapsamlı içeriğiyle adeta Ali Nihad Tarlan’ın Fuzuli Divanı Şerhi’nin dizini ölçüsünde bir kitaptır. Bu da eseri ayrıca önemli kılmaktadır. Bu tanıtım yazısı vesilesiyle biz de Dr. İmran Azaklı Tekeli’ye teşekkür ediyor ve çalışmalarının devamını temenni ediyoruz.

Kaynakça

Azaklı Tekeli, İ. (2024). Fuzuli divanının sözlüğü. Gece Kitaplığı Yayınları.

Durmuş, E. (2022). Osmanlı dönemi klasik şerh metinlerine sözlük bilimi penceresinden bakmak. Türk İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 33 (17), 147-157.

Yılmaz, O. (2018). Şerhin metninden metnin şerhine: Türkçe şerhlerden hareketle klasik Türk şiirinin anlam dünyasına katkılar I. Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi, 264-273.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Filiz BİNGÖL

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.